

Στόχοι και κατευθύνσεις στη διαπολιτισμική εκπαίδευση

Ενότητα 12: Η διαπολιτισμική εκπαίδευση
στα Βαλκάνια

Αναστασία Κεσίδου, Επίκουρη Καθηγήτρια Α.Π.Θ.
Τμήμα Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Εργασία Φοιτητριών

Ιωάννα Βογατίνη
Ελένη Καλογερία
Χριστίνα Πουτούρη

Ιστορικό πλαίσιο (1)

- Συνύπαρξη στα Βαλκάνια διαφορετικών εθνοτήτων από τα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια
- Μετακινήσεις πληθυσμών
- Αλληλεπίδραση και διαμόρφωση διαφορετικών ομάδων

(Τερζής 1999: 27-30)

Ιστορικό πλαίσιο (2)

Θρησκεία – γλώσσα – πολιτισμός: σημεία διαφορετικότητας των ομάδων, όχι της εθνικής τους ταυτότητας

Λόγοι:

- Ύπαρξη μιας ή παραπάνω θρησκειών σ' ένα έθνος
- Διδασκαλία γλώσσας και σε άλλα έθνη ως φορέας ιδεών

(Τερζής 1999: 27-30)

Ιστορικό πλαίσιο (3)

- 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας: δημιουργία των πρώτων Βαλκανικών κρατών
- Επιθυμία δημιουργίας ή/και επέκτασης των εθνικών ταυτοτήτων με αποτέλεσμα τον ανταγωνισμό
- Σημαντικός ο ρόλος των σχολείων

(Τερζής 1999: 27-30)

Ερμηνεία όρων (1)

Πολιτισμός:

- Είναι οι συνέχειες και οι ασυνέχειες, οι ομοιότητες και οι διαφορές, τα μέλη μιας ομάδας, ενός πολιτισμού σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή
- Αρμονική συνύπαρξη
- Κοινή ταυτότητα
- Κοινός τρόπος ζωής

(Τερζής 1999: 31-33)

Ερμηνεία όρων (2)

Εθνικισμός:

- Ο κόσμος χωρίζεται σε αυτόνομα και ανεξάρτητα έθνη
- Ομοιογενής πληθυσμός
- Κάθε άτομο ταυτίζεται με ένα έθνος, με μία «φυσική» ταυτότητα

(Τερζής 1999: 33-34)

Βαλκάνια

- «Πυριτιδαποθήκη»
- Χώρος διαμαχών και ένοπλων συγκρούσεων.

Αντιπαλότητα μεταξύ των κρατών
Συχνές προστριβές
Vs
Στερεοτυπικό προσωνύμιο

(Σκαρβέλης 2013:1)

Σχολικά Εγχειρίδια

- Σημαντικός ρόλος στην ανάπτυξη της ταυτότητας των λαών
- Παρουσίαση εικόνας του «εθνικού εαυτού» και «εθνικών άλλων»
- Κοινωνικοποίηση και διαμόρφωση στάσεων μαθητών απέναντι στον «εθνικό άλλο»
- UNESCO: κατευθύνσεις για τη βελτίωση των σχολικών εγχειριδίων ⇒ καλλιέργεια ειρήνης και διεθνούς κατανόησης

(Αβδελά 1995: 38)

Ερευνητικές διαδικασίες- παραδείγματα (1)

Αντικείμενο μελέτης: η εικόνα του «άλλου»
στα σχολικά εγχειρίδια των βαλκανικών
χωρών

Πόρισμα: σχολικά εγχειρίδια $\Rightarrow$ δημιουργία
αντιπάθειας και υπερτονισμός πολεμικών-
στρατιωτικών γεγονότων $\Rightarrow$ καλλιέργεια
εθνικιστικού αισθήματος

(Ξωχέλλης 2002: 86)

Ερευνητικές διαδικασίες- παραδείγματα (2)

Αντικείμενο μελέτης: οι «άλλοι λαοί», τα πρότυπα- αξίες που προβάλλονται στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών, η ύπαρξη στερεοτύπων, προκαταλήψεων και εικόνων εχθρού.

Πορίσματα: 1) το μάθημα της Ιστορίας διακρίνεται από έντονα εθνικιστικά στοιχεία και διαφοροποιήσεις σε σχέση με την παγκόσμια Ιστορία, 2) μη αντικειμενική ερμηνεία των γεγονότων, 3) αλλοίωση, διαστρέβλωση και σκόπιμη παράλειψη σημαντικών ιστορικών γεγονότων, 4) μη επιστημονικά τεκμηριωμένες αντιλήψεις για ιστορικά πρόσωπα, 5) έμφαση πολεμικού και πολιτικού τομέα της ιστορίας και όχι πολιτισμού, τέχνης και επιστήμης

(Τερζής 1999: 18-22)

1^η Έρευνα: ΚΕΣΒΙΔΕ (1996-1998) (1)

Αντικείμενο μελέτης: η εικόνα του άλλου στα σημερινά σχολικά εγχειρίδια Μητρικής γλώσσας και Ιστορίας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης πέντε βαλκανικών χωρών

Πορίσματα: 1) μισαλλοδοξία σε βάρος μίας ή περισσότερων εθνοτήτων της χώρας, 2) αρνητική εικόνα των Σέρβων και των Κροατών

(Ξωχέλλης 2002: 88-91)

1^η Έρευνα: ΚΕΣΒΙΔΕ (1996-1998) (2)

Διαπιστώσεις:

- Συσχέτιση της εικόνας του «άλλου» με το ιστορικό παρελθόν
- Εθνικισμός, ωραιοποίηση γεγονότων και ατόμων, αρνητικοί χαρακτηρισμοί
- Έντονη περιγραφή και στρεβλώσεις γεγονότων, διάδοση μύθων και παραλείψεις
- Παράλειψη παρουσίασης καθημερινότητας και πολιτιστικών χαρακτηριστικών

(Ξωχέλλης 2002: 88-91)

2^η έρευνα: ΚΕΣΒΙΔΕ

Αντικείμενο μελέτης: η εικόνα των βαλκανικών εθνών στα ελληνικά βιβλία Ιστορίας Δημοτικού – Γυμνασίου

Πορίσματα: 1) παρουσίαση των βαλκανικών κρατών, 2) παράλειψη αναφοράς των κρατών που προέκυψαν μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, 3) ουδέτερες αναφορές, 4) πολλές αναφορές στους Τούρκους, 5) αρνητικές αναφορές για τους Τούρκους και τους Βούλγαρους, 6) έμφαση σε στρατιωτικά γεγονότα και εξωτερική πολιτική, 7) ελάχιστες αναφορές σε περιόδους ειρηνικής συμβίωσης των Ελλήνων με τα γειτονικά έθνη

(Μπονίδης 2004: 60)

Έρευνα αναλυτικών προγραμμάτων- Η περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (1)

- UNESCO ⇒ ανάθεση σε μια ομάδα ερευνητών να αναλύσουν τα αναλυτικά προγράμματα των «εθνικών μαθημάτων» στη μεταπολεμική Βοσνία-Ερζεγοβίνη
- Η ανάλυση αφορούσε 2 παραμέτρους:
  - ✓ τις προθέσεις των προγραμμάτων σχετικά με την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών (κατά πόσο προωθούν τη σταθεροποίηση της ειρήνης μεταξύ Σέρβων, Μουσουλμάνων και Κροατών που ζουν στη χώρα;)

Έρευνα αναλυτικών προγραμμάτων- Η περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (2)

- ✓ τη λεγόμενη «τεχνική τους ποιότητα» και κατά πόσο συμβαδίζουν με τα ευρωπαϊκά δεδομένα
- Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια μιας αποστολής τριών εβδομάδων στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στις αρχές του 1999, σε συνεργασία με τις εκπαιδευτικές αρχές της χώρα και αργότερα στη Χαϊδελβέργη.

Οργάνωση κράτους

- Η συμφωνία του Dayton (14/12/95) σηματοδότησε το τέλος του τετραετούς σχεδόν πολέμου
- Εγκαθιδρύονται δυο οντότητες:
  - ✓ η ομοσπονδία της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης, στην οποία μετέχουν Μουσουλμάνοι και Κροάτες και είναι οργανωμένη σε 10 καντόνια (δήμους)
  - ✓ η Σερβική Δημοκρατία, η οποία είναι κεντρικά οργανωμένη

Εκπαίδευση

- Ομοσπονδία Βοσνίας-Ερζεγοβίνης: στη δικαιοδοσία των δέκα καντονιών (καθένα με το δικό του Υπουργείο Παιδείας) - μεγάλη αποκέντρωση
- Σερβική Δημοκρατία: ελέγχεται από έναν Υπουργό, με τη βοήθεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου - κεντρικά οργανωμένη

Αναλυτικά προγράμματα κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο

- Αλλαγή των Α.Π.: 3 τύποι, λόγω της διαίρεσης σε 3 οντότητες (Σέρβοι, Κροάτες, Μουσουλμάνοι)
- Στόχος των Α.Π.: δημιουργία Βόσνιων-Μουσουλμάνων, Κροατών και Σέρβων με διαφορετικές γλώσσες, ιστορίες και ηθικές
- Στόχος διεθνούς κοινότητας: ανάπτυξη συνείδησης και κατανόησης από τους πολίτες ότι αποτελούν μέρος ενός κράτους, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης

Επεξεργασία και κατηγοριοποίηση των Α.Π.

Διαχωρισμός των Α.Π. των «εθνικών μαθημάτων» σε ξεχωριστές διδακτικές ενότητες, οι οποίες ανάλογα με τους στόχους και τα περιεχόμενα τους διαιρέθηκαν σε τέσσερις επιμέρους κατηγορίες:

- 1) «επιθυμητό»
- 2) «ανεκτό»
- 3) «μη αποδεκτό»
- 4) «ουδέτερο»

«Επιθυμητό»

Κριτήρια:

- Αναγνώριση πολιτικών δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες
- Προώθηση δημοκρατικής συνείδησης
- Κυριαρχία του νόμου
- Πολιτική κοινωνία
- Ειρήνη
- Ανάδειξη πολυεθνικής και πολυπολιτισμικής συμβίωσης
- Ανοιχτότητα έναντι Ευρώπης και διεθνώς

«Ανεκτό»

Κριτήρια:

- Προώθηση ειρηνικού εθνοκεντρισμού
- Παρουσία εθνικής υπερηφάνειας
- Μη εναντίωση στους αλλοεθνείς

«Μη αποδεκτό»

Κριτήρια:

- Παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- Στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων
- Εθνικές εκκαθαρίσεις
- Αποστροφή προς την ύπαρξη ενιαίου κράτους
- «Σιωπή»- παραγνώριση των αλλοεθνών
- Αγνόηση των άλλων εθνοτήτων και απόκρυψη της ύπαρξης τους

«Ουδέτερο»

Κριτήρια:

- Ανυπαρξία προθέσεων πολιτικής κοινωνικοποίησης
- Αδυναμία ένταξης στις άλλες κατηγορίες

Μουσουλμανικά (βοσνιακά) Α.Π.

Συμπεράσματα:

- Πληθώρα ουδέτερων και ανεκτών στοιχείων, αρκετά επιθυμητά
- Μη αποδεκτά: ενεργητική στρατιωτική προετοιμασία των μαθητών στο σχολείο, Βόσνιοι: θύματα επιθέσεων, γενοκτονίας, εθνικών εκκαθαρίσεων ⇒ αλλοεθνείς: επιτιθέμενοι ή σύμμαχοι εισβολέων καλλιέργεια προκαταλήψεων και αρνητικών στάσεων μαθητών, αδυναμία αρμονικών και ειρηνικών σχέσεων μεταξύ των εθνοτήτων

Παράδειγμα: μάθημα Πολιτικής Άμυνας: στρατιωτική εκπαίδευση, εκπαίδευση στο χειρισμό όπλων, διδασκαλία της περιόδου του πολέμου στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη/πληροφορίες για τις πρώτες βοήθειες και την αντιμετώπιση συνθηκών πολέμου

Κροατικά Α.Π.

Συμπεράσματα:

- Αρκετά ουδέτερα και ανεκτά στοιχεία, επιθυμητά: διεθνή προοπτική που συναντάται σε κάποια σημεία

Παράδειγμα «επιθυμητού»: μάθημα Πολιτικής Αγωγής και Οικονομίας: διδασκαλία ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ελευθερίας και δικαιωμάτων των ανθρωπίνων όντων και των πολιτών

- Μη αποδεκτά: εγωκεντρική προσήλωση στην Κροατία, στάση αδιαφορίας και αγνόησης των υπόλοιπων εθνοτήτων της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης

Παράδειγμα: μάθημα Πολιτικής Αγωγής: αυστηρός προσανατολισμός στην Κροατία, γεγονός που προσβάλλει και θίγει τις άλλες εθνότητες της χώρας

Σέρβικα Α.Π.

Συμπεράσματα:

- Μεγάλος αριθμός επιθυμητών και ανεκτών στοιχείων
- Μικρός αριθμός μη αποδεκτών

Παράδειγμα: μάθημα Άμυνας και Προστασίας: χρήση του αεροβόλου όπλου, προβολή ανάγκης απόσυρσης των αρνητικών κυρώσεων εναντίον της Σερβίας (χωρίς δικαιολόγηση), χώρα αναφοράς στα Α.Π: η Σερβία και η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, μεγάλη ανεπάρκεια αναφορών σε Μουσουλμάνους και Κροάτες

(Κεσίδου 2002: 79-84)

Αξιολόγηση τεχνικής ποιότητας των Α.Π. (1)

Η παράμετρος αυτή μετρήθηκε με βάση την καταλληλότητά τους ως προς τις εξής διαστάσεις:

- ✓ τον καθορισμό της σκοποθεσίας, των γενικών και ειδικών στόχων
- ✓ την επιλογή των περιεχομένων
- ✓ τις προτεινόμενες μεθόδους και διδακτικές δραστηριότητες
- ✓ την επιλογή των μέσων διδασκαλίας, κυρίως των σχολικών εγχειριδίων
- ✓ την κατανομή του χρόνου
- ✓ τη δυνατότητα υλοποίησής του προγράμματος από τους εκπαιδευτικούς

Αξιολόγηση τεχνικής ποιότητας των Α.Π. (2)

Επιπλέον η οργάνωση των προγραμμάτων
εξετάστηκε ως προς τις διαστάσεις:

- ✓ ανοιχτό– κλειστό
- ✓ οριζόντιο- κάθετο
- ✓ γραμμική- σπειροειδής διάταξη της ύλης

(Κεσίδου 2002: 84, Volker e.t. 1999: 14)

Αποτελέσματα ανάλυσης της τεχνικής ποιότητας

Η ανάλυση όλων των προαναφερθέντων προγραμμάτων έδειξε ότι:

- ✓ τα προγράμματα είναι παραδοσιακά και υπερφορτωμένα
- ✓ δεν υπάρχουν οριζόντιες συνδέσεις μεταξύ των μαθημάτων (έλλειψη διεπιστημονικής μάθησης).
- ✓ δεν αφήνουν περιθώρια ελευθερίας και αυτενέργειας στον εκπαιδευτικό

(Κεσίδου 2002: 84)

Τροποποίηση των Α.Π. στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη

Φεβρουάριος 2000: UNESCO ⇒ Διεθνές Συνέδριο με στόχους:

- ✓ την καθιέρωση ενός μοντέλου Α.Π.
- ✓ την πρόταση τρόπων για την απαλοιφή ρατσιστικών συμπεριφορών
- ✓ τη συγκρότηση μηχανισμού μεταρρύθμισης των Α.Π. και της τεχνικής τους ποιότητας

Απώτερος σκοπός: η εξάλειψη του εκπαιδευτικού διαχωρισμού, η διευκόλυνση την παλιννόστησης των προσφύγων και η υιοθέτηση των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών δεδομένων

(Κεσίδου 2002: 85-87)

Επίλογος

- Ανάγκη κοινής προσπάθειας από όλα τα βαλκανικά κράτη για μια αρμονική συμβίωση, απομακρυσμένη από τις εθνικιστικές προκαταλήψεις και τα στερεότυπα
- Όχι ομογενοποίηση
- Δημιουργία ενός «κοινού οικοδομήματος»
- Σεβασμός διαφορετικότητας και πολιτισμικής κληρονομιάς

Βιβλιογραφία (1)

1. Κεσίδου, Α. (2002), Έρευνα των Αναλυτικών Προγραμμάτων και Εκπαίδευση για την Ειρήνη. Η περίπτωση της Βοσνίας – Ερζεγοβίνης, στο Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδας (επιμ.), *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα* (σ.σ. 79-87), Πρακτικά Β΄ Πανελληνίου Συνεδρίου, τομ. Α΄, Αθήνα.
2. Μπονίδης, Κ. (2004), *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
3. Ξωχέλλης, Π. (2002), *Η συμβολή της έρευνας των σχολικών βιβλίων στην ειρηνική συνύπαρξη των λαών και την διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, χ.χ.

Βιβλιογραφία (2)

4. Τερζής, Ν. (1999), *Ελλάδα - Βαλκάνια – Ευρώπη. Λαοί και πολιτισμός, Διδακτικές Σημειώσεις*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΕΠΕΑΕΚ, ΣΕΠΠΕ).
5. Τερζής, Ν. (1999), *Εισαγωγική μελέτη του προγράμματος «Ελλάδα – Βαλκάνια – Ευρώπη: λαοί και πολιτισμός» - Το πλαίσιο*, Θεσσαλονίκη: ΥΠΕΠΘ – ΕΠΕΑΕΚ, Σχολεία Εφαρμογής Πειραματικών Προγραμμάτων Εκπαίδευσης (ΣΕΠΠΕ).
6. Φραγκουδάκη, Ά., Δραγώνα Θ. (επιμ.) (1997), *«Τι ειν' η πατρίδα μας;»*. *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
7. Lenhart, V., Kesidou, A., Stockmann, S. (1999), *The curricula of the 'national subjects' in Bosnia and Herzegovina. A report to UNESCO*. Heidelberg.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΝΟΙΧΤΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Γεωργία Μπουρουτζή
Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

